

І. Жилінкова, доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Академії правових наук України

Сучасні підходи до визначення правової природи шлюбу

Однією з особливостей нового Сімейного кодексу (СК) України є те, що в ньому вперше надається легальне визначення поняття «шлюб». У зв'язку з цим хотілося б детальніше розглянути ст. 21 СК України і надати науковий коментар закріпленим у ній положенням.

Шлюб — це багатогранне соціальне явище, яке має різноманітні аспекти свого прояву і може розглядатися з різних точок зору. Не буде перебільшенням, якщо сказати, що осмислення природи та визначення основних ознак шлюбу здійснювалося протягом століть. За цей час склалися різні теорії шлюбу. Зокрема, шлюб розглядався як вільний союз чоловіка та жінки, священне таїнство, цивільний договір¹, спеціальний статус особи тощо.

У найбільш узагальнюючому розумінні шлюб — це родинний союз співжиття чоловіка й жінки за взаємною згодою². Однак у юридичному сенсі таке визначення є неприйнятним. Справа в тому, що шлюб викликає цілу низку правових наслідків, що мають важливе значення як для самих учасників шлюбних відносин, так і для інших осіб та суспільства у цілому. З урахуванням цього юридичне визначення шлюбу повинно бути чітким та лаконічним і містити його конкретні ознаки.

У юридичних текстах одним із перших відомих було визначення шлюбу, надане римським юристом Модестіном, який вказував, що шлюб — це союз чоловіка та дружини, спільність усього життя, єднання божого та людського права³. У дореволюційній літературі це визначення характеризувалося як достатньо точне, однак, не суто юридичне.

¹ Сімейне право України: Підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — К., 2004. — С. 72.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К., 2005. — С. 1625.

³ Памятники римського права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. — М., 1997. — С. 530.

О. І. Загоровський зазначає, що в юридичному розумінні шлюб — це унормований правом довічний статевий союз чоловіка та жінки¹. У свою чергу Г. Ф. Шершеневич визначав шлюб як союз чоловіка та жінки, з метою співжиття, заснований на взаємній згоді і укладений у встановленій формі².

До прийняття нового СК України в сімейному законодавстві, як відомо, не надавалося поняття шлюбу. Законодавець не намагався цього зробити, враховуючи неоднозначність поняття «шлюб» і незбіг юридичного та інших (соціологічного, демографічного) підходів до його визначення. У літературі такий підхід вбачався виправданим. Зокрема, при розробці КпШС 1969 р. вносилися пропозиції щодо легального визначення шлюбу, однак із указаних міркувань вони були відкинута і визначення цього поняття було залишено науці сімейного права³.

У новому СК України вперше надане легальне визначення шлюбу. Можна вважати, що в законі зроблена лише спроба окреслити певні ознаки шлюбу, що мають юридичне значення. Згідно із ч. 1 ст. 21 СК України шлюбом є: сімейний союз, який поєднує жінку та чоловіка; який має певну формальну ознаку — реєстрацію у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

1. Звертає на себе увагу, що шлюб у першу чергу характеризується як **сімейний союз** чоловіка та жінки. Визначення шлюбу через поняття «союз чоловіка та жінки» можна вважати традиційним. Однак вказівка на те, що це — сімейний союз, має очевидні вади. Воно розкривається через поняття, яке саме потребує визначення. Термін «сімейний союз» відзначається такою ж багатоваріантністю змісту, як власне і «шлюб», тому характеристика шлюбу як сімейного союзу потребує додаткових пояснень. У літературі сімейний союз чоловіка та жінки зазвичай розглядається як союз двох осіб, відносини яких характеризуються спільністю сімейного життя, взаємною турботою та підтримкою, а також взаємними правами й обов'язками.

У легальному визначенні шлюбу не відображаються усі його характерні ознаки. На відміну від цього наукові визначення шлюбу відзначаються більшою деталізацією. У літературі підкреслюється, що

¹ Див.: Загоровский А. И. Курс семейного права / Под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. — М., 2003. — С. 6.

² Див.: Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.). — М., 1995. — С. 408.

³ Советское семейное право / Под ред. В. Ф. Маслова и А. А. Пушкина. — Киев, 1982. — С. 63; Советское семейное право / Под ред. В. А. Рясенцева. — М., 1982. — С. 64; Матвеев Г. К. Семейное право: Учебник. — М., 1985. — С. 44.

шлюб — це моногамний, вільний, рівноправний та довічний союз чоловіка та жінки, який породжує взаємні права та обов'язки подружжя, спрямований на створення сім'ї, народження та виховання дітей¹. З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що законодавець застосував мінімальний підхід, закріпивши в легальному визначенні шлюбу лише його окремі ознаки. Можна припустити, що саме для запобігання переліку усіх можливих ознак шлюбу, у законі як узагальнюючий і було введено термін «сімейний союз», хоча, як зазначалося, це ускладнює, а не спрощує ситуацію.

2. Другою ознакою шлюбу, що закріплена в законі, є визначення його суб'єктного складу. Законодавець однозначно висловлюється щодо цього питання. Шлюб — це союз *жінки та чоловіка*, тобто осіб різної статі.

3. Конститутивною (правостворюючою) ознакою шлюбу визнається *реєстрація шлюбу* у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Саме з цього моменту виникає шлюбне праввідношення, права та обов'язки подружжя. Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства.

Підсумовуючи, можна зазначити таке. Із закріплених у коментованій статті ознак шлюбу, дві мають формальний зміст (суб'єктний склад шлюбних праввідносин та вимога щодо державної реєстрації шлюбу). Ознака, згідно з якою шлюб — це сімейний союз чоловіка та жінки, не відзначається чіткістю і не репрезентується через юридичні терміни.

При визначенні сутності шлюбу треба враховувати ту обставину, що юридичний аналіз соціальних явищ має свої особливості. Для нього інтерес становлять лише ті аспекти цих явищ, які визначаються через юридичні категорії та поняття. Якщо відсторонитися від загального погляду на шлюб як союз жінки та чоловіка, який базується на взаємній любові та повазі, то можна дійти таких висновків.

У праві визначення шлюбу має базуватися на поліфонічному підході, оскільки навіть у юридичній площині категорія «шлюб» не може

¹ Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Є. О. Харитоновна. — Х., 2006. — С. 48; Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю. С. Червоного. — К., 2003. — С. 57; *Маслов В. Ф., Подопригора З. А., Пушкін А. А.* Действующее законодательство о браке и семье. — Харьков, 1972. — С. 33; *Матвеев Г. К.* Семейное право: Учебник. — М., 1985. — С. 44.

застосовуватися однаково для всіх випадків. У сучасному суто юридичному розумінні шлюб може розглядатися в трьох основних аспектах¹:

- 1) як правовідношення;
- 2) як юридичний факт-стан;
- 3) сімейно-правовий інститут.

1. У першу чергу необхідно розглянути питання щодо визначення шлюбу як певного **правовідношення (шлюбного правовідношення)**. З урахуванням загальних уявлень про природу правових відносин шлюбне правовідношення можна розглядати як складову трьох елементів: а) суб'єктів правовідношення, якими виступають чоловік та дружина (подружжя); б) об'єктів, до яких належать певні майнові та немайнові блага; в) змісту правовідношення, який становлять відповідні права та обов'язки подружжя. Саме в розумінні шлюбу як правовідношення використовують такі вислови, як «сторони перебувають у шлюбі», «сторони пов'язані шлюбом» тощо.

Можна вважати, що юридичне розуміння шлюбу як правовідношення найбільш повно збігається з визначенням шлюбу як союзу чоловіка та жінки. Однак, як зазначалося, поняття «союз чоловіка та жінки» не має юридичного смислового навантаження. Тому якщо в загальному сенсі союз чоловіка та жінки розглядається як спільність життя та інтересів, взаємна підтримка та турбота, то в юридичному — увага акцентується на взаємних правах та обов'язках сторін, що є першочерговим при визначенні шлюбу як правовідношення.

Шлюбне правовідношення відповідає усім загальним ознакам правовідношення. Воно виникає, розвивається та припиняється за правилами розвитку правовідносин. Для виникнення шлюбного правовідношення необхідна низка юридичних фактів, які у своїй сукупності входять до відповідного юридичного складу, що породжує виникнення шлюбу. Згідно із законом до таких юридичних фактів належать: а) подача до державного органу реєстрації актів цивільного стану заяви про реєстрацію шлюбу; б) повідомлення нареченими один одного про стан свого здоров'я; в) прилюдне висловлення згоди на шлюб у процесі його реєстрації; г) державна реєстрація шлюбу². Усі вказані юридичні факти є

¹ Саме такий багатоаспектний підхід пропонується Л. Ю. Рузаковою в сучасній сімейно-правовій літературі. Хоча не з усіма доводами авторки можна погодитися (зокрема, викликає заперечення розуміння шлюбу як акта цивільного стану), сам підхід до багатоаспектного визначення шлюбу вбачається цілком виправданим. Див.: Семейное право: Учебник / Б. М. Гонгало, П. В. Крашенинников, Л. Ю. Михеева, О. А. Рузакова; Под ред. П. В. Крашенинникова. – М., 2007. – С. 35.

² У літературі свого часу розглядалися й інші юридичні факти, необхідні для виникнення шлюбного правовідношення, зокрема, відсутність іншого зареєстрованого шлюбу та відсутність відповідного ступеня споріднення. Див.: *Оридога М. Т.* Брачное правоотношение. – К., 1971. – С. 22.

обов'язковими і лише у своїй сукупності, як єдиний юридичний склад, служать підставою виникнення шлюбного правовідношення.

Згода на шлюб є найбільш значущою умовою його дійсності. По суті, така згода оприлюднюється сторонами двічі — при подачі заяви про реєстрацію шлюбу до державного органу реєстрації актів цивільного стану та безпосередньо в процесі реєстрації шлюбу. Головне значення, без сумніву, має друга стадія, коли сторони прилюдно висловлюють свою вільну волю на шлюб у процесі його реєстрації у відповідному державному органі. На першій стадії — після подачі заяви про реєстрацію шлюбу сторона може змінити своє рішення та відмовитися від шлюбу (ст. 31 СК України). Однак друга стадія є вирішальною, оскільки вона свідчить про остаточне рішення особи зареєструвати свій шлюб і взяти на себе усі права та обов'язки чоловіка або дружини.

Слід підкреслити, що поняття «шлюб» та «волевиявлення чоловіком та жінкою своєї згоди на шлюб» — це різні правові категорії¹, хоча в літературі нерідко між ними не проводиться чіткої різниці. Тому не можна погодитися з думкою про те, що шлюб як юридичний факт — це волевиявлення чоловіка та жінки на виникнення між ними правовідносин². Коли чоловік та жінка висловлюють свою згоду на шлюб, шлюб як такого ще не існує. Для його існування бракує ще державної реєстрації, яка є останнім юридичним фактом, необхідним для виникнення шлюбного правовідношення. Тому розглядати таку згоду як шлюб-юридичний факт неможливо.

На жаль, у літературі виявлення волі сторін на шлюб нерідко асоціюється із шлюбом як таким. Саме в такому розумінні говорять про шлюб як договір або правочин і на цьому підході ґрунтується договірна теорія шлюбу. Більш ніж сто років тому К. Анненков зазначав, що умови, необхідні для укладення шлюбу та його дійсності, виставляються законом як необхідні умови здійснення і будь-яких інших юридичних правочинів, чим закон, очевидно, *надає і шлюбу значення договору, як одного з юридичних правочинів*³. Саме збіг вимог, які висуваються до згоди на укладення шлюбу та до правочинів (свободна воля, відсутність негативного впливу на свідомість особи тощо), і спричиняють змішування таких понять, як «шлюб» та «правочин» («договір»).

З огляду на це хотілося б зазначити чітку позицію В. І. Бошка з цього питання. Автор, зокрема, вказував, що *згода сторін на вступ до*

¹ Більш детально див.: *Жилинкова І. В.* Брачний договір. — Харьков. — С. 64–66.

² Семейное право: Учебник / Б. М. Гонгало, П. В. Крашенинников, Л. Ю. Михеева, О. А. Рузакова; Под ред. П. В. Крашенинникова. — М., 2007. — С. 35.

³ Див.: *Анненков К.* Система русского гражданского права. Т. 5: Права семейные и опека. — С. 7.

шлюбу є юридичною підставою шлюбу. Така згода зберігає своє значення впродовж усього часу існування шлюбного відношення. Саме згоду на шлюб (не шлюб як такий) В. І. Бошко порівнює із договором, зазначаючи при цьому, що на таку згоду поширюють свою дію окремі норми цивільного законодавства про правочини. Зокрема, йдеться про норми щодо недійсності правочинів, укладених під впливом насильства, омани, погроз, насильства¹.

2. Інколи поняття «шлюб» використовують в іншому значенні — як **юридичний факт-стан**, тобто такий різновид юридичних фактів, які характеризуються тривалістю свого існування. Перебування у шлюбі — це життєва обставина, з якою пов'язується виникнення відповідних правових наслідків. По суті, шлюб (шлюбне правовідношення) за таких обставин відіграє роль самостійного юридичного факту. Саме в такому розумінні шлюб включається до відповідних юридичних складів поряд з іншими юридичними фактами. У літературі зверталася увага на існування юридичних фактів-правовідносин. В. Б. Ісаков зазначає, що за певних обставин правовідношення може виступати юридичним фактом, однак, не в цілому, (як сукупність прав та обов'язків), а лише в одній своїй площині — як факт існування (або відсутності) такого правовідношення².

При регулюванні сімейних відносин наявність шлюбного правовідношення як юридичного факту відіграє значну роль. У багатьох випадках шлюб виступає юридичним фактом, з яким пов'язується виникнення або зміна сімейних прав та обов'язків. Наприклад, для виникнення аліментного правовідношення між подружжям необхідна наявність таких юридичних фактів, як: а) зареєстрований шлюб; б) непрацездатність одного з подружжя; в) потреба в матеріальній допомозі; г) здатність другого з подружжя надати матеріальну допомогу. Шлюб за таких обставин має значення не як правовідношення (сукупності прав та обов'язків подружжя), а саме як факт наявності шлюбу — юридичного зв'язку між сторонами. Шлюб як юридичний факт відіграє свою роль і при регулюванні інших цивільно-правових відносин, зокрема, при спадкуванні, укладенні договорів за участю подружжя тощо (статті 747, 1261, 1306 ЦК України).

3. Термін «шлюб» може використовуватися і для позначення відповідного **сімейно-правового інституту**. Цей інститут поєднує норми,

¹ Див.: Бошко В. И. Очерки советского семейного права. – К., 1952. – С. 105–106.

² Див.: Исаков В. Б. Фактический состав в механизме правового регулирования. – Саратов, 1980. – С. 46.

що визначають права та обов'язки подружжя, умови та порядок реєстрації шлюбу, його припинення та визнання недійсним. Основні норми цього інституту закріплюються у Розділі другому СК України, який має назву «Шлюб. Права та обов'язки подружжя».

У частині 2 ст. 21 СК вказується, що за загальним правилом проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. На перший погляд, вказана норма закріплює традиційний для вітчизняного права підхід, згідно з яким перебування осіб у фактичних шлюбних відносинах не спричиняє правових наслідків.

Утім, подальший аналіз норм СК України свідчить про інше. Згідно із ст. 74 СК України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або з іншою особою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. Набувають такі особи і взаємних прав на утримання, які належать подружжю (ст. 91 СК України). Таким чином, указані особи мають обсяг взаємних майнових прав та обов'язків, який дорівнює обсягу прав та обов'язків подружжя.

Співвідношення ст. 21 та статей 74, 91 СК України та їх очевидна суперечність викликали в теорії та практиці багато запитань. Вони заводять у глухий кут практиків, які намагаються зрозуміти сутність нових положень СК України¹. Розібратися в цьому нелегкому питанні було б неможливо, якби не пояснення, зроблені автором нового СК України З. В. Ромовською: «Розвиток нашого законодавства має йти не шляхом надання жінці та чоловікові, які спільно проживають без шлюбу, прав та обов'язків подружжя, а надання їм прав та обов'язків як особам, які проживають однією сім'єю. Ці права можуть бути тотожними за змістом... але підстави їх виникнення є різними».

Якщо послідовно деталізувати це пояснення, воно виглядатиме таким чином:

а) жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю без шлюбу, не мають прав та обов'язків подружжя;

б) вони набувають прав та обов'язків як особи, які проживають однією сім'єю;

в) загальних прав та обов'язків осіб, які проживають однією сім'єю, не існує;

¹ Див.: *Мирошниченко Е.* Стаття 74 Семейного кодекса Украины – новелла законодательства или законодательная ошибка? // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2004. – № 2 (14). – С. 19.

г) тому права та обов'язки жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без шлюбу, збігаються з правами та обов'язками подружжя.

Отже, майнові права та обов'язки подружжя й осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, є тотожними. Однак у правовому статусі вказаних категорій осіб існують і відмінності. Ці *відмінності мають два вектори спрямування: а) підстава виникнення прав та обов'язків; б) обсяг прав та обов'язків сторін.*

Зокрема, *підставами виникнення прав та обов'язків* вказаних осіб є:

а) для подружжя — зареєстрований шлюб; б) для жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, — факт проживання однією сім'єю без шлюбу. Реєстрація шлюбу викликає у сторін виникнення прав та обов'язків подружжя автоматично. У свою чергу проживання жінки та чоловіка однією сім'єю без реєстрації шлюбу може служити підставою для виникнення у них відповідних прав та обов'язків лише після доведення факту проживання однією сім'єю в суді.

Існують деякі відмінності в правовому статусі вказаних осіб і залежно від *обсягу належних їм прав та обов'язків*. Різниця, зокрема, полягає у тому, що особи, які проживають однією сім'єю без шлюбу, не набувають *особистих* взаємних прав та обов'язків, передбачених статтями 49–56 СК України (права на материнство та батьківство, права на повагу до своєї індивідуальності, обов'язку турбуватися про сім'ю тощо). Цей момент вбачається дуже спірним і суперечливим. Оскільки щодо осіб, які проживають без шлюбу, закон застосовує термін «сімейний союз», можна було б очікувати, що він надасть учасникам такого союзу не лише майнові, а й особисті права та обов'язки подружжя.

Немає підстав вважати, що учасники такого сімейного союзу не набувають права на материнство та батьківство (статті 49, 50); рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань (ст. 51); рівне право на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку (ст. 52 СК); право розподілити між собою обов'язки в сім'ї, вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності, право протиставитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї (ст. 54 СК); обов'язку спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги (ст. 55 СК); право на вільний вибір місця свого проживання (ст. 56 СК).

Особи, які проживають однією сім'єю без шлюбу, не можуть набувати лише одного права подружжя — права на зміну прізвища. Якщо при реєстрації шлюбу дружина, чоловік зберегли дошлюбні прізвища, вони мають право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану, який зареєстрував їхній шлюб, або відповідного органу за місцем їхнього проживання заяву про обрання прізвища одного з них як їхнього спільного прізвища або про приєднання до свого прізвища прізвища другого з подружжя (ст. 53 СК). Оскільки це право нерозривно пов'язано із реєстрацією шлюбу, сторони, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, не можуть його набувати.

Підсумовуючи, можна зазначити наступне. Аналіз ч. 2 ст. 21 СК України та її співвідношення із статтями 74, 91 СК України свідчить про закріплення в законі занадто складної конструкції правового статусу подружжя та осіб, які проживають без шлюбу. Залишається незрозумілим, чому за жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, не можуть бути прямо визнані майнові та основні особисті права і обов'язки подружжя, якщо в кінцевому підсумку вони їх все ж таки мають? Позицію законодавця можна було б визнати більш послідовною, якби він однозначно легалізував фактичні шлюбні відносини, а не вмщував у законі норми, які є незрозумілими навіть фахівцям і які потребують спеціальної «розшифровки».

У частині 3 ст. 21 СК вказується, що за загальним правилом релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя. У цьому знаходить свій вияв конституційний принцип, згідно з яким церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави (ч. 3 ст. 35 Конституції України). Шлюб в Україні має суто світський характер і в точному розумінні цього слова є громадянським (цивільним) шлюбом на відміну від шлюбу церковного. Церковне вінчання не спричиняє правових наслідків і визнається приватною справою чоловіка та жінки.

Однак, указане правило має певні винятки. У вітчизняній історії існували часи, коли державні органи реєстрації актів цивільного стану не були створені або відновлені. За таких обставин обряд шлюбу відбувався за релігійними правилами. У зв'язку з цим виникало питання щодо правової сили таких шлюбів.

Уперше в Україні державна реєстрація шлюбу була проголошена Декретом «Про громадянський шлюб і про введення книг актів громадянського стану» від 20. 02. 1919 р.¹ Отже, шлюби, укладені до цього

¹ СУ УССР. – 1919. – № 12. – Ст. 144.

часу, не втрачали своєї сили і визнавалися дійсними. Однак і після революції виникали історичні обставини, коли здійснення реєстрації шлюбу державними органами було неможливо (воєнні роки, відсутність органів державної реєстрації актів цивільного стану тощо). За таких обставин держава визнавала шлюби, укладені в іншому порядку.

Так, законодавство чітко визначало певні території та час створення або відновлення відповідних державних органів, які реєстрували шлюби. Церковна реєстрація шлюбів визнавалася дійсною, якщо вона була здійснена до строків, указаних у відповідних актах. Наприклад, в Указі Президії Верховної Ради УРСР «Про реєстрацію актів громадянського стану в Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Ровенській, Станіславській і Тернопільській областях УРСР» вказувалося, що записи одруження, вчинені служителями релігійних культів, єврейськими общинами і метрикальними конторами до 5. 05. 1940 р., вважаються такими, що мають законну силу (п. 2). За часів війни в деяких випадках реєстрація шлюбу здійснювалася в партизанських загонах, органах влади, створених окупаційними військами, або за релігійними обрядами. За шлюбами, укладеними до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану, визнавалася юридична сила, а за своїми наслідками вони прирівнювалися до шлюбів, укладених у державних органах запису актів цивільного стану.

Слід підкреслити, що у ч. 3 ст. 21 СК мова йде про шлюби, які хоча і не було зареєстровано державними органами, однак укладено за релігійними обрядами. Відносини, що виникають із таких шлюбів, треба відрізняти від фактичних шлюбних відносин, які взагалі не мали будь-якої зовнішньої фіксації. Коментована стаття передбачає лише випадки, коли держава визнає юридичну силу за шлюбами, укладеними за релігійними обрядами (коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану).